

Forelsket i vinklen

Om fikseringsfejl hos journalister

**Malene Bjerre og Mikkel Hvid
Forlaget Ajour**

Kapitel 1: Når du falder for din vinkel

Fikseringsfejl er procesfejl, der går ud over din journalistik, din arbejdsproces og dit professionelle omdømme

Mange kilder oplever, at journalistens interesse for dem kølnes, når de ikke leverer opbakning til den vinkel, journalisten arbejder med.

Poul Videbech, der er psykiatrisk overlæge på Aarhus Universitetshospital og professor, skrev i april 2013 en opdatering på sin Facebookside i forbindelse med en tv-dokumentar om depressionsmedicin. Den var formuleret som et åbent brev til den journalist, der havde interviewet ham, og som nu skrev tilbage, at han ikke ville bruge professoren som kilde alligevel:

Din mail overrasker mig ikke. Under interviewet var det tydeligt, at der var en dagsorden, som man gerne ville have bekræftet.

1. "Antidepressiva virker ikke"
2. "Hvis de virker, medfører de selvmord" og
3. "Når man holder op med dem, giver det forferdelige abstinenssymptomer".

Det blev klart på den måde, man igen og igen spurgte om de samme ting, at man ikke ønskede reel oplysning om disse problemer – noget, som seerne virkelig kunne have gavn af – men i stedet på forhånd havde valgt nogle synspunkter, som man søgte bekræftet. Det kunne jeg ikke leve op til. Beklager.

Jeg ved godt, at der er stor forskel på at være journalist og så forsker, men hvis jeg som forsker gik til mit fag med den holdning, at jeg skulle bevise noget bestemt, som jeg på forhånd havde besluttet mig for – og bevidst så bort fra alt, hvad der tydede på, at man kunne se på det anderledes, ja så blev jeg fyret – og det burde jeg sandelig også blive!

Nu kan man sige, at det nok ikke betyder noget særligt. Tv-programmer bliver trods alt hurtigt glemt. Men når jeg alligevel

reagerer, er det, fordi jeg har set mennesker ophøre med deres antidepressive behandling pga. forkert rådgivning fra populærpressen osv. Skræmmekampagner kan faktisk koste menneskeliv pga. tilbagefald i depressionen og selvmord.

(...)

*Venlig hilsen
Poul Videbech*

At journalister ofte bevidst fravælger kendsgerninger, der ikke passer ind i deres historie, er nok et indtryk, professoren deler med mange mennesker. Måske er det derfor, journalister i den ene troværdighedsundersøgelse efter den anden ikke engang når op på siden af ejendomsmæglere.

Vores påstand er imidlertid, at journalistisk ensidighed langt fra altid er bevidst. Til gengæld er problemet langt mere udbredt, end vi som journalister bryder os om at forestille os. Det kan nemlig være meget svært at ændre kurs, som professoren gerne ville have haft tv-journalisten til, og det er helt almenmenneskeligt, at argumenterne *for* vores vinkel forekommer os langt mere overbevisende end argumenterne *imod*. Det er noget, vi deler med alle andre brancher, også med lægerne selv. Men til forskel fra os tager de som faggruppe problemet alvorligt og arbejder med at reducere det.

Lægerne: Det er svært med nuancer

En aften i oktober 2011 kørte Carina galt i familiens bil. Hun blev bragt ind på Aarhus Universitetshospital, og i et par dage kæmpede lægerne for hendes liv. Den tredje dag gav de op. Teamet af læger vurderede – bl.a. på baggrund af en række scanninger – at Carinas hjerne ikke kunne holde til hævelsen fra en blodansamling.

”Er der ikke bare et lille mirakel nogen steder?” spurgte faren.

”Nej,” erklærede overlægen.

Og så slukkede lægerne for medicin, respirator og madtilførsel.

Problemet var bare, at lægerne tog fejl.

Mens familien ventede på beskeden om, at Carina nu var død og hendes organer kunne bruges til donation, begyndte hun så småt at røre på sig. Og hun overlevede.

En anden overlæge slog senere fast, at der ikke var noget som helst på scanningsbillederne, der tydede på, at Carinas hjerne ville lukke af for tilførslen af ilt.

”Der er tale om en klassisk fikseringsfejl,” siger Torben Mogensen, vicedirektør på Hvidovre Hospital og medlem af Selskabet for Patientsikkerhed.

Fikseringsfejl opstår hos læger, når de har lagt sig så fast på en diagnose, at de får symptomerne til at passe ind i sygdomsbilledet, og de symptomer, som kunne modsige diagnosen, ser de bort fra. De overser blodprøvesvar, der ikke passer ind i billedet, de afviser patientens beskrivelse af nogle ukarakteristiske symptomer som irrelevant, eller – som i Carinas tilfælde – de fortolker simpelthen et scanningsbillede forkert.

Fikseringsfejlene er helt almindelige, forklarer Torben Mogensen. ”Det er helt usandsynligt, at der findes en læge, som *ikke* har begået fikseringsfejl. Det med nuancer er svært. Når beslutningen først er taget, holder vi op med at se det, der kan mudre billedet.”

Siden 2001 har han i sit arbejde med patientsikkerhed forsøgt at gøre lægerne opmærksomme på denne risiko. For kun hvis man ved, at man kan begå disse fejl, kan man bygge rækværk op imod dem. Så Torben Mogensen og hans kolleger tog fat i toppen af lægehierarkiet. ”Når det gælder fikseringsfejl, er der ingen forskel på unge og gamle læger eller på høj og lav, så vi fik de mest erfarne og velrenommerede læger til at stå frem og fortælle om deres fejl. På den måde blev det knap så farligt at se i øjnene, at det er en konstant fare i vores arbejde. Og at vi derfor må droppe mavefornemmelsen og i stedet hele tiden spørge os selv: Hvad er det for præmisser, der ligger til grund for min beslutning? Har jeg taget højde for alle data?”

En anden metode til at nedsætte risikoen er at bruge second opinion. Når det drejer sig om alvorlige beslutninger, arbejder lægerne tit med parallelle hold, så kolleger kommer med helt friske øjne og træffer deres egne beslutninger ud fra, hvad de ser.

Vi vil have ret

Der er tale om en fikseringsfejl, når vi af den ene eller den anden grund ubevidst filtrerer informationer på en måde, så de bekræfter en beslutning, vi allerede har taget. Vi kan kun se sagen på en bestemt måde og overser informationer, der strider imod det billede, vi har af sagen. Vi bliver så forhåbende på en bestemt udlægning af sagen, at vi glemmer at tjekke, om den nu også holder. Fikseringen låser os fast i et ganske bestemt perspektiv, og vi ser kun det, der bekræfter netop det perspektiv.

Fikseringsfejlene skyldes et grundlæggende behov for at være *rigtig*, forklarer overlæge Torben Mogensen. ”Vi vil gerne bekræftes i vores beslutninger,” siger han. ”Det gælder også i en helt hverdagsagtig situation, som hvis vi står og skal vælge mellem en lille og økonomisk bil og en stor og dyr bil. I det øjeblik vi beslutter os for den lille, billige bil, vil vi straks finde alle de gode argumenter for vores valg: ’En stor bil er alt for besværlig at parkere’ og ’Man ser jo lille og dum ud i sådan en stor bil’. På den måde bliver man bekræftet i sit valg.”

Fikseringsfejlen slår igennem helt ned i sanserne. Det ved man inden for vinsmagning og lader derfor eksperterne gennemføre blindtest, så de ikke lader sig påvirke af det, de allerede ved eller synes om en vin. Ellers risikerer en dyr etiket eller en god årgang at blande sig i smagsoplevelsen og forvrænge billedet. Et forskningsforsøg på universitetet i Bordeaux har vist, at vinkendere end ikke kan smage, at det er en hvidvin, de drikker, hvis den er farvet rød.

Vinklen skal sandsynliggøres

I en journalistisk sammenhæng giver det mening at tale om fikseringsfejl, når journalisten helt ubevidst lægger sig fast på en attraktiv vinkel for tidligt og på et for løst grundlag.

En journalistisk vinkel defineres i de journalistiske lærebøger som den påstand om virkeligheden, som journalisten fremsætter og giver modtageren belæg for. I *Journalistikkens Grundtrin* beskriver Solveig Schmidt, hvordan den journalistiske arbejdsproces indledes af en ide, der formuleres som det, vi kan kalde en arbejdsvinkel. Arbejdsvinklen er en foreløbig påstand og svarer til forskernes arbejdshypoteser.

Ulrik Dahlin: Farvel og Good Beirut

En fiksering kan betyde, at journalister simpelthen hører en oplysning forkert. Ulrik Dahlin, Cavlingprisvinder og journalist på Information fortæller:

For mange år siden lavede jeg sammen med to kolleger et ekstra nummer af Månedssbladet PRESS ('Farvel og Good Beirut') med en omfattende dækning af sagen om nogle palæstinensiske asylansøgere, der havde søgt tilflugt i Blågårds Kirke på Nørrebro. I den forbindelse ringede vi til den forholdsvis nyudnævnte danske ambassadør i Syrien, der også dækkede Libanon, for at høre, om han på egen hånd havde besøgt Beirut, inden han skrev en indberetning til Udenrigsministeriet om forholdene og adgangsveje i lufthavnen. Selv om vi alle tre hørte, hvad han svarede (det var før båndoptagerens tid, ellers også havde vi bare ikke råd til den slags avanceret udstyr), så fejlhørte vi hans svar og skrev, at han *ikke* havde besøgt Beirut, før han skrev sin indberetning. Faktisk sagde han, at han *havde* besøgt Libanon – og da han bagefter skrev og påpegede det, var vi klar over, at han måtte have ret.

Men vi havde været så opstemte over at få en undervinkel, at vi skrev det forkerte. Senere måtte PRESS bringe en berigtigelse.

Arbejdsvinklen styrer derefter den journalistiske arbejds- og researchproces, som ideelt set munder ud i, at researchen skaffer belæg for vinklen. Når det sker, forvandles arbejdsvinklen til den egentlige vinkel, som kommer til udtryk i det journalistiske produkt.

Hvis researchen ikke kan underbygge arbejdsvinklen, må journalisten enten fortsætte researchen, til han finder den viden, han søger, eller reformulere vinklen, så researchen underbygger den. Eller i sidste ende droppe historien. Solveig Schmidt beskriver den ideelle journalistiske arbejdsproces, hvor arbejdsvinklen målretter og driver journalistens arbejde med at finde ud

af, hvordan virkeligheden ser ud, og hvor de input, journalisten får gennem sin research, bekræfter, justerer og udvikler den endelige vinkel.

Men praksis lever ikke altid op til idealerne, og fikseringsfejl er brud på en ellers ideel journalistisk arbejdsproces, fordi den resulterer i, at arbejdsvinklen bliver til den endelige vinkel, uden at der er belæg for det.

Det er selvsagt et problem, hvis vinklen senere viser sig ikke at holde. DR's programserie "Hængt ud på forsiden" beskrev for nogle år siden de konsekvenser, en fejlfuld vinkel kunne have for ofrene. Det gjaldt blandt andet en producent af babysutter af naturgummi, som Søndagsavisen i en forsidesartikel fejlagtigt påstod indeholdt hormonforstyrrende stoffer. Og sagen, hvor en mand, der med billede og navn blev beskyldt for et mord, ikke havde begået det. Men det er vores pointe, at fikseringsfejl gør skade, selv om de ikke fører til en decideret fejlagtig vinkel. Den almenmenneskelige trang til at få ret sætter sig spor i det øvrige håndværk:

- I researchen:

Journalisten overser de forhold, der taler imod vinklen. Måske glemmer han at regne efter på nogle fejlagtige tal eller ser ikke, at det statistiske belæg ikke er godt nok.

- I valg af kilder:

Journalisten laver en-kildehistorier, fordi denne enkelte kildes udsagn forekommer så indlysende, at det ikke virker nødvendigt at udfordre det. Han stiller sig tilfreds med, at kilder, der taler imod vinklen, måske ikke er ret overbevisende – i stedet for at finde nogle bedre. Eller han ser kildens indvendinger mod vinklen som irrelevante og finder en anden kilde, der vil bekræfte vinklen.

- I interviewet:

Journalisten giver fortalerne medløb i selve interviewet, mens han går hårdere til modparten – og skaber på den måde en dårligere relation til modparten, der måske derfor argumenterer dårligere og mere aggressivt.

- I indslaget/artiklen:

Journalisten giver mere plads til fortalerne og mindre til modparten. Han antyder en ikke-bekræftet sammenhæng uden at skrive den direkte. Han vinkler artiklen sprogligt, for eksempel med værdiladede verber, hvor de kilder, der bekræfter vinklen, ”siger” eller ”forklarer”, mens dem, der er imod, ”hævder” og ”påstår”.

Det er alt sammen noget, som enhver journalist ved giver dårlig journalistik. Men hvis årsagen er fikseringsfejl, hjælper det ikke at argumentere for, at der skal undervises mere i statistik og interviewteknik på journalistuddannelserne. I stedet må man gribe fat i årsagen og lære at opdage fikseringsfejlene, så man kan undgå dem.

Den forhastede exitpoll

I forbindelse med kommunalvalget i november 2013 udsendte DR en exitpoll, flere timer inden valget var slut. Exitpollen viste, at Venstre ville overhale Socialdemokraterne som landets største kommunale parti. Det beklagede Helle Thorning-Schmidt i en tale til sine partifæller senere på aftenen.

Men tallene holdt ikke stik. Da stemmerne var talt op, viste det sig, at Socialdemokraterne havde fået 29,5 procent af stemmerne, mens Venstre landede på 26,6 procent.

Det er selvfølgelig meget uheldigt, at DR videregiver information, som politikere og vælgere ikke kan stole på. Senere forklarede valgforskere fejltagelsen med, at der faktisk ikke var tale om en exitpoll, men om en såkaldt exitprognose. DR havde ikke kun brugt tal fra vælgere, der allerede havde stemt, men også fra folk, der sagde, hvad de havde tænkt sig at stemme. Det gør brugbarheden mindre og holder i særlig grad ikke til et kommunalvalg, hvor det lokale navn på stemmesedlen kan flytte mange stemmer inde i selve stemmeboksen.

DR undskyldte sig altså med datatekniske begrundelser.

Men der er god grund til at tro, at noget mere grundlæggende er årsag til, at DR overså problemet med exitprognosen. Nemlig, at resultatet stemte godt overens med manges forventninger om, at Socialdemokraterne ville miste mange stemmer til Ven-

stre. Det var en attraktiv nyhedsvinkel, at Venstre for første gang nogensinde overhalede Socialdemokraterne til et kommunalvalg – og den vinkel ville DR gerne komme først med.

Datateknikken kan forklare, at tallene var misvisende. Men det må være en fikseringsfejl, som forhindrede DR-folkene i at opdage, at der var noget grundlæggende galt. Og DR blev sandsynligvis fastlåst af, at resultatet var som forventet og af ønsket om at komme først.

Fikseringen er attraktiv

Sådan forholder det sig nemlig med fikseringsfejl. Bag dem gemmer der sig altid en vinkel, der er særlig attraktiv for journalisten eller mediet.

Der kan være flere grunde til, at en vinkel er attraktiv:

- Den sikrer journalisten en god historie, som måske endda havner på forsiden. Journalistens ønske om, at historien holder, er så stort, at det spærrer for kritiske indvendinger.
- Den fremstiller journalisten som professionel og dygtig – i nogle sammenhænge vil det være en kritisk og nådesløs interviewer, i andre måske en erhvervsvenlig og imødekommende reporter.
- Vinklen fortæller om virkeligheden og de involverede personer på en måde, der svarer til journalistens egen opfattelse.
- Den ligger i forlængelse af mediets verdensopfattelse.
- Den sikrer, at journalisten bliver færdig til deadline, og at han ikke har spildt en masse unødigt tid på research.

Der kan altså være mange grunde til, at journalister forelsker sig i deres arbejdsvinkel, og de kan være både menneskelige og forståelige. Men det ændrer ikke ved, at det er fejl, der resulterer i dårligere journalistik.

Alle begår fikseringsfejl

Og det er ikke kun nybegyndere, der begår fikseringsfejl; det gør selv de dygtigste og mest bevidste journalister også. Det skyldes for det første, at fikseringsfejl er noget helt almenmen-

neskeligt, som alle begår. For det andet har det journalistiske håndværk en række dynamikker indbygget i sig, der gør det ekstra svært at undgå fikseringsfejl, medmindre man hele tiden arbejder meget bevidst med risikoen. Rutinerede journalister er derfor lige så udsatte for fikseringsfejl som fagets nybegyndere.

Det er en vigtig pointe, at fikseringsfejlene sker ubevidst. En journalist ved selvfølgelig godt, at han skal være opmærksom på, om historien holder og fx have flere uafhængige kilder på den, men historien kan virke så indlysende god, at han uden at tænke over det slækker på kravene.